

Навчальний посібник для студентів з обсягу специдисциплін

Бондаренко Г. Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни: Навчальний посібник. - Луцьк, 1997. - 223 с.: іл

Комплекс специдисциплін нараховує понад 80 назв. Окремі з них мають кількавікову історію, інші - зовсім «молоді».

Для науковців-дослідників, працівників архівів, бібліотек, музеїв, для краєзнавців, учителів історії знання зі специдисциплін украї не-обхідні. Тому поява підручників, посібників, довідкової літератури, бібліографії з їх обсягу - завжди сприймається з пильною увагою. В Україні таких видань обмаль. Тож вихід навчального посібника Г.Бондаренка «Спеціальні (допоміжні) історичні дисципліни» - то спроба заповнити існуючий інформаційний вакуум. Хоча студенти при змозі користуються працями, виданими в Росії². Робота автора заслуговує на загальну позитивну оцінку як намагання подати, бодай обмежену, суму знань про розвиток таких дисциплін, як палеографія, історичні хронологія та метрологія, нумізматику, боністику і геральдика. Книга складається із п'яти розділів, вступу, додатків та термінологічного словника. Даючи короткий вступ, автор обходить таке важливе питання, як поділ досліджувальних джерел за носіями інформації. Тут бачиться доцільним і присутність загального визначення - поняття «специдисциплін» як наук історичного циклу, тим більше, що Бондаренко вперто надалі іменує їх «допоміжними», посилаючись на вже відкинуті наукою класифікації. Нам видається цілком логічним, що автор зупинився на висвітленні шести дисциплін (нумізматику і боністику в одному розділі)³. Власне, він вийшов за межі предмета свого дослідження, долучивши до розділу огляд водяних знаків (філіграні вивчає філігранологія). Навіть письмо нового часу не обминуло автор, давши підрозділ «неографія».

Історичну хронологію автор викладає за класичною схемою. Змістовні сторінки підручника, де йдеться про типи календарів, лічбу днів тощо. Якщо три попередні розділи особливих зауважень не викликають, то тексти двох останніх містять чимало недоліків. Розділ «Гроші в Україні: нумізматику і боністику» невеликий (с.97-117), претендує на висвітлення одночасно не тільки історії грошового обігу в Україні, а й прагне дати уявлення про численні грошові системи, що існували в світі, та, певною мірою, торкнулися нашої території. Якщо розділ озаглавлено «Гроші в Україні», то й виклад мав би вестися в ретроспективі про появу на наших теренах різної назви грошових одиниць і спроби впровадити в себе

власні обігові монети. Це не тільки срібляник та златник Володимира, а й срібні монети Ярослава Мудрого (за князювання в Новгороді), монети з іменами Святополка і Петра (Петроса). Не зовсім логічно побудовано коротку оповідь про гривні. Цей термін (слово) мав кілька значень. Лічильна гривня означала певну кількість срібних монет, вагова - точну вагу срібла чи золота. Виникли в XI ст. і монетні гривні - зливки срібла усталених форм та ваги. Монетні гривні є економічним феноменом, притаманним тільки Київській Русі XI-XVст.⁴ До речі, автор пише про три види гривень, забувши про чернігівські та т.з. псевдокиївські, а в XIV ст. на українському ринку з'явилися човникоподібні зливки; цей тип названо «татарськими» гривнями. До речі, не чітко визначився автор з періодизацією, бо забув про Крим, де власна монета з'явилася у V ст. н.е.⁵ Боністиці у книзі повезло ще менше. Тут автору потрібно було б чітко визначитися з тим комплексом проблем, які постають перед дослідниками, що вивчають паперові гроші чи то - бони⁶.

Для висвітлення історії вітчизняної боністики вісім сторінок тексту (с.110-117) замало. Тож звинувачуватимемо автора в тому, що не зупинився він на паперовій первістці УНР - 100 крб., що були в обігу з грудня 1917 р., що на грошах тризуб закарбований за 52 дні до прийняття його гербом УНР. Гривня в Україні з'явилася не в березні, а у вересні 1918 р. А 18 березня Центральної Рада тільки прийняла закон «Про грошову одиницю, биття монети і друк Державних кредитових білетів». А перед тим були ще знаки 25 та 50 карбованців, які друкували в Києві та Одесі, 20 серій Білетів державної Скарбниці 50, 100, 200 і 1000 гривень (власне позичкові облігації - 3,5%, що передбачали виплату у відсотках по купонах)⁷. Не дає пояснень автор і щодо причини наявності в обігу одночасно двох назв грошових одиниць різних номіналів. Скоромовкою сказано про приватні та місцеві емісії 1917-1923 рр.

Зовсім обійдено в книзі увагою біфони ОУН-УПА - національно-самобутній продукт підпілля доби радянсько-німецької війни. Це була спроба запровадити національну валюту, бодай тимчасову і примітивну. Але й «партизанські гроші», і пробний знак уряду Радянської України 1919 р., заборонений до випуску Москвою, - все це наша історія боністики⁸. Щодо розділу «Історична геральдика»⁹, відразу виникає питання: чому «історична геральдика»? Може так автор «охрестив» науку історичного циклу? Говорячи про геральдику, потрібно було б визначитися з поняттями базового рівня «символіка» та «емблематика», що належать до азів теоретичних понять у галузі історії та теорії розвитку суспільної свідомості.

Хоча в рецензованій книзі цей розділ досить насичений фактичним матеріалом, наші зауваги передусім стосуються відсутності періодизації вітчизняної геральдики. Вочевидь, що напрошуються розділи «Міська (муниципальна) геральдика України»¹⁰, «Українська родова геральдика»¹¹, тим більше, що вже з'явилося чимало праць, присвячених цим типам гербів, як і роз-

витку геральдики. Не зайве було б зупинитися на гербах радянського часу 60-80-х років.

Щодо літератури в кінці розділів, то вважаємо, що їй бракує переліку ґрунтовних статей Р.Климкевича (їх до 10), А.Гречила, Ю.Савчука та ін. науковців. Є в книзі неточності у датах, описах, тлумаченнях.

Попри всі зауваження, видана книга - то намагання викладача дати своїм вихованцям суму знань, що так знадобиться в їх професійному житті. Книга знайде свого читача і виконає свою роль, бо писала її небайдужа і знаюча людина, прагнучи іншим добра.

¹ Введенський А., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни: Кор. курс.- К., 1963; Специальные исторические дисциплины: Учеб. пособие для студентов / В.О.Замлинский, М.Ф.Дмитриенко и др.-К., 1992.

² Рачков Л., Чуистов Л. Вспомогательные исторические дисциплины.-М., 1986; Пронштейн А., Кияшко В. Вспомогательные исторические дисциплины.- М., 1973; Введение в специальные исторические дисциплины.-М., 1990; Кобрин В., Леонтьева Г., Шорин П. Вспомогательные исторические дисциплины.- М., 1984.

³ Див.: Криптография // Специальные исторические дисциплины.- К., 1992.- С. 166-177. Саме в цій статті вперше докладно написано про об'єкт на предмет дослідження криптографії.

⁴ Котляр М.Ф. Монети Київської Русі // Вісн. Національного банку України.-1995.-№4.-С.57-63; Його ж. Гривня // Там само.-1996.-№2.-С.78.

⁵ Анохин В.А. Монетное дело Херсонеса.-К., 1977; Його ж. Монетное дело Боспора.-Одесса.-1988; та ін.

⁶ Дмитриенко М., Юценко В., Литвин В. та ін. Гроші в Україні: факти і документи.- К., 1998.-454 с., бібліограф.- С.444-452. У книзі подано 450 світлин основних грошових знаків і монет, що були і перебувають в обігу в Україні.

⁷ Дмитриенко М.Ф. Бумажные деньги в историческом контексте // Полный каталог бумажных денежных знаков и бон России, СССР, стран СНГ (1769-1994 гг.) / Уклад. П.Ф.Рябенко.- К., 1995.-С.8-32.

⁸ Див. бібліографію в книзі «Гроші в Україні: факти і документи».-С.444-452.

⁹ Соболева Н.А. Российская городская и областная геральдика XVIII-XIX вв.-М., 1981.-С.3.

¹⁰ Панченко В. Гербівник міст України. - Київ; Нью-Йорк, 1996. - 168 с. + 288 іл. міських гербів усіх регіонів.

¹¹ Савчук Ю. Українська родова геральдика: стан та перспективи розвитку // Історія українського середньовіччя: Козацька доба. Зб. наук. праць: У 2 ч. Ч.2. (На пошану О.М.Апанович).-К., 1995.-С.33-49 (з бібліографією); Милорадович Г. Гербы Малороссийских дворянских фамилий.-Чернигов, 1892.

Ярослава Іщенко,
аспірантка Інституту історії
України НАН України